IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341

VOL–2 ISSUE–1
https://wordlyknowledge.uz/
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

O’ZBEKISTONDA ’’NAVRO’Z’’ BAYRAMINING NISHONLANISHI

Fazliddinova Umida Shuxrat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Pedagogika va

san’at fakulteti Pedagogika psixologiya

yo’nalishi 2 bosqich talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonda Navro‘z bayramining nishonlanishi va bu bayramning urf-odat va an’analari, millati va dinidan qat’iy nazar “Navro‘z bayrami”ni nishonlash hamda o‘ziga xos an’analar va tarixi haqida.

Аннотация: В данной статье речь идет о праздновании праздника Навруз в Узбекистане и его обычаях и традициях, о праздновании «праздника Навруз» вне зависимости от национальности и вероисповедания, а также о собственных традициях и истории.

Annotation: This article is about the celebration of Nowruz holiday in Uzbekistan and its customs and traditions, celebrating "Navroz holiday" regardless of nationality and religion, as well as its own traditions and history**.**

Kalit so'zlar: Navro’z, ayollarning tutgan o’rni,odatlar, yurtimizda nishonlanishi, madaniy birdamlik,tarixi, qadriyatlarimiz, urf-odat.

Ключевые слова: Новруз, роль женщины, обычаи, празднование в нашей стране, культурное единство, история, ценности, традиции**.**

Key words: Nowruz, the role of women, customs, celebration in our country, cultural unity, history, values, traditions.

„Navro‘z“ so‘zi forschadan tarjima qilinganda, „yangi kun“ ma’nosini beradi. Eron, shuningdek, Markaziy Osiyoda va Kavkazda navro‘z 21-mart kuni, Qozog‘istonda esa, 22-martda nishonlanadi.

Navro‘z Shimoliy yarimsharda bahorning boshlanishi sifatida, kecha-kunduz tenglashgan kunda (martning 20, 21 va yoki 22-da) boshlanadi. Ba’zi xalqlar bahor faslining kelishini tabiatning uyg‘onishi bilan bog‘laydilar, shu munosabat bilan bayramlar o‘tkazishadi, uni yangi yilning boshlanishidek bayram qiladilar. Qadim zamonlardan
boshlab Ozarbayjon, O‘zbekiston, Eron Afg‘onıston, Tojikiston va yana ko‘plab sharqiy o‘lkalarda bahorning — yangi yilning kelishini bayramlar bilan qarshi olishadi. Martning 21-sanasi Eron va Afg‘onistonda rasmiy taqvimning dastlabki birinchi kuni hisoblanadi.

2009-yil 30-sentyabda Navro‘z UNESCO tarafidan nomoddiy madaniy meros ro‘yxatiga kiritilgan, 2010-yil 23-fevralda esa BMT Bosh Assambleyasining 64-sessiyasida 21-mart „Xalqaro Navro‘z Kuni“ deb e’lon qilindi. Hali ham bu bayram xalqlar o‘rtasida keng ko‘lamda davom etib kelmoqda. Barcha Navro‘zlarda mahalliy va an’anaviy raqslar mavjud bo‘lib, ular etnik guruhlar tomonidan ijro etiladi, Ozarbayjon va o‘zbek raqslari kerakli maromda ijro etiladi va madaniy hamda lingvistik ko‘rinish — maxsus folklor ko‘rinishlarida uyg‘unlashgan. Bular orasida „Xan Bazi“ va „Kusex Galin“ Eronda, „Kusa Kusa Xani“ Ozarbayjon va Turkiyada hamda „Bahor Xonim“, „Navro‘z bobo“, „Dehqon bobo“, „Nasriddin“ O‘zbekistonda, „Aspak bozi“ (masxaraboz), „Laklak bozi“ Qirg‘izistonda, uloq, otchopar, ko‘pkari, kurash, qo‘chqorlar, xo‘rozlar jangi va boshqalar. Tajriba, bilim va hunar,

shuningdek, uy jihozlarini yangilash, bolalar uchun o‘yinchoqlar yasash, qimmatli tosh va metallardan yasalgan zargarlik buyumlari, ayniqsa yosh kelinlar uchun bezaklar, zeb-ziynat mahsulotlari bayram nishonlanishning turli bosqichlarida qo‘llaniladi. Umuman olganda, bayram marosimlarida ushbu odatlar umumiy qiymatga va boy madaniy xilma-xillik ko‘rinishidagi o‘ziga xoslikka ega. Tarixiy manbalarda keltirilishicha va olimlarimiz fikriga ko‘ra, Navro‘zning shakllanish davri — eng qadimgi zamonlardan „zardushtiylik“ning paydo bo‘lishigacha davom etgan asrlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbek xalqining allomalaridan biri Abu Rayhon Beruniy „Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar“ kitobida Quyosh yili hisobida yilning birinchi oyi deb sanalgan Farvardin oyi to‘g‘risida so‘zlab: "Bu oyning birinchi kuni Navro‘zdir, — deydi. — Navro‘z yilning birinchi kuni bo‘lib, uning forscha nomi ham shu ma’noni anglatarkan. Navro‘z eronliklar „zij“lari bo‘yicha o‘tmish zamonlarda, ular yillarini kabisali qilgan vaqtlarida Quyoshning Saraton burjiga kirish paytiga to‘g‘ri kelar edi. So‘ngra u orqaga surilgach, bahorga keladigan bo‘ldi. Endi u butun yil unga xizmat qiladigan bir vaqtda, ya’ni bahor yomg‘irining birinchi tomchisi tushishidan, gullar ochilgan, daraxtlar gullashidan mevalari yetilguncha, o‘simlik unib chiqa boshlashdan takomillashguncha davom etgan vaqtda keladi. Shuning uchun Navro‘z olamning boshlanishi va yaratilishiga dalil qilingan" deya izohlaydi. Qadim-qadimdan Navro‘z xolis niyatli kishilarning sevimli ayyomi bo‘lib kelgan. O‘sha kunlarda hatto urush-janjallar ham to‘xtalgan, gina-qudratlar kechirib yuborilgan. Shohlar el ichidan eng munosib kishilarni taqdirlashgan, ayrim mahbuslarning gunohidan o‘tishgan. Boshqa afsonalarga qaraganda, Odam Ato Momo Havo bilan uchrashgan kun Navro‘z deb tan olingan emish. Firdavsiyniig „Shohnoma“sida yangi yil bayrami shoh Jamshid nomi bilan bog‘lanadi. Jumladan, Jamshid yurtga yaxshilik qilish maqsadida odamlarga kasb o‘rgatadi, temir eritib qurol yasatadi, ip yigirtirib kiyim to‘qitadi, imoratlar barpo qiladi, tabiblik sirlarini ochadi, kema yasaydi, bog‘ bunyod qiladi. Nihoyat, „ishlari gurkirab berganda meva“ bir kuni taxt yasatib, unda osmonga ko‘tariladi. Ushbu afsonaga ko‘ra xuddi shu kuni Navro‘z nishonlangan. Alisher Navoiy „Tarixi mulki ajam“ („Ajam shohlari tarixi“) asarida Jamshidning buyuk kashfiyotlari so‘ngida ulug‘ Navro‘z ixtiro qilinganligini bayon qiladi. Navoiy yozishicha: "Jamshid „Chihil minor“ nomli odamzod ko‘rmagan va aql bovar qilmaydigan baland bino qurib… „bu imorat tugandi, olam salomin va ashrov va ahbarin yig‘ib, anda azim jashn qildi. Ul vaqtkim, quyosh nuqta e’tiqodli rabiyg‘a taqvil qilib erdi ul binoda taxt ustiga o‘ltirib, adolat sayt va sadosin olamg‘a muntashir qildi va ul kunining otin navro‘z qo‘ydi“.

Darhaqiqat, Navro‘zning qachon va qanday vujudga kelganligini aniq ko‘rsatish qiyin bo‘lsa-da, shuni aytish mumkinki, bu bayram dono kishilar tomonidan kashf qilingan. Chunki Navro‘zning dunyoga kelishi chuqur ilmiy asoslangan koinot va tabiat qonuniyatlari, ya’ni Quyoshning hamal burjiga kirishi, tun va kunning tenglashuvi, kunduzning uzaya boshlashi, tabiatda jonlanishning boshlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan. Bu esa (har qanday jamiyatda) yil boshi qachon kelishidan qat’i nazar navro‘zni uyg‘onish bayrami sifatida nishonlash uchun asos bo‘lgan. Bundan tashqari, Navro‘zning chuqur ildizlariga murojaat qilsak, u eng qadimiy davrlarda — ibtidoiy odamlarning dehkonchilikka o‘tganidan so‘ng dalalarda yangi ish mavsumi boshlanishidan oldin o‘tkazilgan bahor bayramlariga borib taqaladi.

Bugun mana yana elimizga Navro‘zi olam uz sepini yoymokda. Ma’lumki, xalqimiz istak-xohishlarini e’tiborga olgan holda Yurtboshimiz tomonidan, 21-martni dam olish kuni deb e’lon qilingan. Navro‘z barcha viloyatlarning shaharu qishloqlarida, korxonalarida, ilm-fan dargohlarida o‘ziga

xos tarzda ko‘tarinki kayfiyat va tashabbus ila o‘tkaziladi. Bayram kuni turli xil musobaqalar, qariyalar bilan muloqotlar bo‘ladi. Bahor ko‘katlaridan tayyorlangan nozu ne’matlar tortiq etiladi. Barcha viloyatlarning eng iste’dodli va yosh xonandalari xizmatda bo‘ladilar.

Elimizning murodu maqsadini kuylagan, yurtimizning oromu osoyishini o‘ylagan, butun borliq muruvvat aylagan, bag‘riga benihoya ezgu muhabbat joylagan, yomonliklar yo‘lin boylagan, yaxshilikdan doston so‘ylagan, barchani birday siylagan bayramdir bu. "Bu bayramni bahori barobar kelguvchi, bir xil yig‘lab, bir xilda kulguvchi, muchal yilini bilguvchi, urfini hurmat qilguvchi talay elu elatlar, mazhablaru millatlar yangi yil deb nishonlaydilar. „To‘qson“ning baxayr o‘tganini, ya’ni „ko‘k“ka og‘izlari etganini aytib, bir-biri bilan omon-omonlashadi".

Xavashyaliklarning aytishicha, Sulaymon podshohning uzugi yo‘qolgan kun podshohligi ham qo‘lidan ketgan. Qirq kundan keyin uzugi topilgach, podshohligi ham, ravnaqi ham qaytib kelgan. Podshohlar uning huzuriga to‘planadilar. SHunda eronliklar „Navro‘z omad“, yangi kun keldi" deganlar. Natijada shu kun Navro‘z deb ataladi.

Hozir 21-martdan to 3-maygacha barcha kunlarni Navro‘z oyi deb bayram qilinadi. Bu kunlarda turli urf-odatlarni eslab, atrof-muhit tozalanadi, ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirish ishlari avj oladi, har xil mevali va mevasiz ixota kuchatlari utkaziladi, gullar ekiladi, turli ko‘katlarni terib, vitaminli taomlar, bug‘doy undirib, sumalaklar pishiriladi. Qarindosh-urug‘larni yod olib ular holidan xabar olishga boriladi, ota-bobolarni, o‘tgan avlodlarni xotirlab, qabrlarini ziyorat qiladilar. Bemorlarni Navro‘z taomlari bilan yo‘qlab, ko‘ngil ko‘taradilar va shundan keyingi kunlardan dala, ishlariga kirishib ketadilar. Musulmon davlatlari, jumladan, Markaziy Osiyo xalqlari Miloddan avvalgi III asrdayoq Navro‘z bayramini Yangi yil tariqasida keng nishonlaganlar. Yangi yil — yilning birinchi kuni bo‘lib, dunyodagi ko‘pgina xalqlarning eng muhim bayramidir. Yangi yilni kutib olish va nishonlash turli davrlarga to‘g‘ri kelgan. Masalan, bizda Navro‘z 21-mart kuni. Ovrupaliklar Yangi yilni 1-yanvarda, mo‘g‘ul va xitoyliklar Yangi yil-sagalganni fevralda nishonlar ekanlar.

Mutaxassislarning asoslangan fikrlariga ko‘ra, Quyosh ayni shu kuni hayotbaxsh nurlarini tik, ya’ni 90 daraja burchak hosil qilib, sayyoramizning qoq beliga — ekvatorga yo‘naltiradi. Shu daqiqalarda bahorgi kecha-kunduz tenglashadi va 22-martdan boshlab Quyoshning tik yo‘nalgan nuri shimoliy tropik chizig‘i tomon harakatlanadi. Bu Navro‘zning ilk va qutlug‘ qadami bo‘lib, tabiatning jonlanishi bilan kishilarning xo‘jalik faoliyati o‘rtasida uyg‘unlik namoyon bo‘ladi. Jumladan, bobo dehqon ona erga mehr ishlov berishga kirishadi; tabiat o‘t-o‘lanlar, qir-adirlarni gilam singari yashil libosga bo‘yaydi.

Navro‘z musulmon xalqlarining taqvimida mustahkam o‘rin olgan eng sara bayramlaridan biridir. U inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni anglatadigan noyob va ijtimoiy hamda tabiiy hodisadir. Lekin ayni paytda biz kutib olayotgan, yangi yilning birinchi kuni 1-yanvar to‘g‘risida bunday fikrni aytish mumkin emas, chunki bu marosim taqvimda turg‘unsiz bo‘lgan sun’iy, ya’ni kishilarning xohish-irodasiga bog‘liq holda belgilangan sanadir.

Qadim-qadimdan xalqimiz Navro‘z arafasidan boshlaboq, rizq-ro‘zimiz manbai ona erga alohida mehr bilan ishlov berib, urug‘ qadagan, mevali va mevasiz daraxtlar o‘tkazish marosimlari tashkil etilgan, xilma-xil tansiq taomlar, pishiriqlar tayyorlangan, turli musobaqalar, o‘yin-kulgular, sayillar va hokazolar bo‘lib o‘tgan. Darhaqiqat, o‘z xalqiga qaytarilgan yangi yil — Navro‘z barchaga olam-olam quvonch keltirib, ma’naviy oziq beradigan taqvimdagi muhrlangan qadimiy an’anamizdir. Navro‘z mustaqillikdan keyingi yillarda 1991-yildan keyin Navro‘z umumxalq bayrami

darajasiga ko‘tarildi. Bayram bugun katta tayyorgarlik bilan qarshilanadi. O‘zbekiston prezidenti har yili xalqni Navro‘z bilan rasman tabriklaydi.

Biroq, deydi sharhlovchilar, Navro‘z haligacha ham, tom ma’noda xalq bayramiga aylanmagan. „Sovet davrida asosan 9-may, 1-may bayram qilinar edi. Milliy bayramlar yo‘q edi. Xalqimiz o‘sha qolipga tushib qolgan. Navro‘z kelganini ham konsert berilganiga qarab sezadi. Chunki sovetlar xalqimizni Navro‘z ruhidan uzib qo‘ygan. Xalqimiz hamon shu izimdan chiqolmayapti“, — deydi hofiz Dadaxon Hasan. Hayitboy Abdullayev fikricha esa Navro‘z to‘qchilik, to‘kin-sochinlik bayramidir. Xalq moliyaviy yetishmovchilikdan qiynalar ekan, Navro‘zga nisbatan munosabat ham shunga yarasha.

„Hozir bayramni milliy ruhga singdirish uchun harakat bo‘layapti. Masalan, avval kuzatilgan shanbaliklar tiklanayapti. Bu ham ehtimol pokizalikni saqlash uchun foydalidir. Lekin 4-5 ming kishiga osh berish bilan ish bitmaydi. To‘qlik zamon bo‘lsa, har bir kishi Navro‘zni o‘z xonadonida bayram qiladi“, — deydi Hayitboy Abdullayev. Adabiyotshunos olim Naim Karimov nazarida tarix chig‘iriqlaridan qat’iy nazar Navro‘z ruhi xalqni tark etmagan.

„Navroz bayrami tiklangach bildikki, u bilan bog‘liq qancha udumlarimiz bor ekan. Qancha qo‘shiqlar, qancha taomlar bor ekan. Hatto birgalikda jo‘r bo‘lib, aytiladigan qo‘shiqlarimiz bor ekan. Qabristonga borish, o‘tganlarni xotirlash kabi udumlari bor ekan“, — deydi u. Navro‘z, ayrim dindorlar nazarida, islomga xos bayram emas. Shariatga to‘g‘ri kelmaydi, deydi ular. Bu munozaralar O‘zbekistonda ochiq muhokama qilinmasa-da, ijtimoiy tarixdan xabarbor insonlar yuqoridagi talqinni tamonan rad etadi.

„Qadim zamonlarda Navro‘z ehtimol boshqa bir diniy tarixga ega bo‘lgandir. Lekin vaqt o‘tishi bilan Navro‘z milliy an’anaga aylandi. Navroz kuni quyosh bir kundan ikkinchi kunga o‘tadi. Burj tahlil qilinadi. Islom dunyosi bu haqiqatni tan oladi. Shariatda bunga qarshilik yo‘q. Aksincha hamisha hurmat qilib kelingan. Afsuski, mutaassib, fikr doirasi tor diniy oqimlar nafaqat Navro‘zni, balki boshqa an’analarni ham inkor etishi etishi mumkin“, — deydi islomshunos olimlardan biri.

Adabiyotsunos Naim Karimov deydiki Navro‘z xalq hayotida, qolaversa o‘zbek madaniyati va adabiyotida yangilanish timsoli sifatida o‘rin egallab bo‘lgan. O‘zbekistonda navro‘z 21-mart kuni nishonlanadi va dam olish kuni hisoblanadi.

Navro‘z — yashnash, yasharish bayrami, tabiatning uyg‘onishi bilan bog‘liq yangi kunning boshlanishidir. 21-mart kecha va kunduz tenglashgan kun — Yangi yil, yani Navro‘z bayrami sifatida Sharq xalqlari tomonidan keng nishonlanadi. U dehqon uchun ekin-tikin ishlarining boshlanish pallasi hisoblanadi.

Ota-bobolarimiz, buvi-momolarimiz bu bayramni nishonlab, turli-tuman, rang-barang udum va marosimlar o‘tkazishgan. Qadimda ajdodlarimiz Navro‘z kunlari qishki manzillari — qishloqlardan yozgi mehnat va hordiq maskanlari — yozloqlarga ko‘chib o‘tishgan. Dalalarda bahorgi ekin-tikin ishlari boshlanib ketgan. Dehqonlar erga qo‘sh solishgan. Jamoa-jamoa bo‘lib, hasharlar uyushtirishgan. O‘tgan ajdodlar ruhi yod qilingan. Ommaviy ravishda me’vali, manzarali daraxtlar o‘tqazilgan. Dalalarda, yozloqlarda Navro‘z — yangi yil, yangi hayot qaynagan. Ajdodlarimiz Navro‘z bayramiga atab maxsus kiyimlar tikishgan va ularni kiyib, bayram qilishgan. Navro‘z taomlari ham o‘ziga xos bo‘lgan. Ular orasida, ayniqsa, sumalak, halim tayerlash ananaviy tusga kirgan. Bu bayramda bolalarning ishtiroki juda faol bo‘lgan. Ular Navro‘z bayramida turli ommaviy bayram o‘yinlari o‘ynaganlar. Ot o‘yin, chillak, qo‘g‘irchoq, tosho‘yin, lapar aytish va hokazolar shular jumlasidandir.

Bolalar, o‘smirlar, o‘spirinlar, bo‘y qizlar sumalak pishirish marosimida faol ishtirok etish uchun ancha ilgariroq tayyorgarlik ko‘rishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. –T.: O’zbekiston, 1995.

2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: “Ma’naviyat”, 2008.

3. Karimov I.A. O’zbekiston demakratik taraqqiyotning yangi bosqichida. – T.: “O’zbekiston”, 2005.

4. Karimov I.A. O’zbekistonning 16 yillik mustaqil taraqqiyot yo’li. – T.: “O’zbekiston”, 2007.

5. O’zbekiston tarixi (1917-1993 yillar). –T. O’qituvchi, 1994.

6. Karimov Sh. G’alabaga qo’shilgan hissa. –T., O’zbekiston, 1990.

7. O’zbekiston tarixi va madaniyati. -T., O’zbekiston, 1992.

8. O’zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). –T. Sharq, 2000.